

KAKS HÕBEKEELSET KANNELT HELISEMAS TAAS...

Taas kord on trükivalgust näinud raamatutäis eesti regilaul – „Monumenta Estoniae antiquae” I, „Vana Kandle” kümnes osa, mis sisaldab naaberkihelkondade Paide ja Anna laule. Seeria üheksas osa Lüganuse kihelkonna lauludega ilmus 2009. aastal.¹

Iga „Vana Kandle” (edaspidi VK) osa ilmumisega tavatsetakse naljatledes meenutada esimeste Jakob Hurda koostatud köidete ilmumisaastaid (1875–1886) ning koostamise põhimõtet – iga kihelkonna regilauluvara avaldatakse ühes raamatus – ja siis arvutada, mitmesaja aasta pärast saaks kõik eesti regilaulud sel moel ja kiirusel ilmutatud. Nüüdne, kümnes osa ärgitab veel eriti selliseid arvutusi ja mõtisklusi.

Neist kahest „Vanast Kandlest” ülevaadet kirjutades süvenes tunne, et ehk ei olegi vajalik hakata arvustusele kohaselt koostajatega vaidlema tüpoloogiseerimis- ja liigitamispõhimõtete üle, otsida kirjavigu ja õiendada. Ehk on hoopis taas aeg meenutada, mis viimase 127 aasta jooksul eesti regilaulude trükkimisega on toimunud, miks kunagisest Jakob Hurda optimistlikust kohusetundlikust otsusest avaldada kõik eesti regilaulud on jõutud üksnes kümne kihelkonna lauluvara (ja sedagi mitte täieliku) avaldamiseni. Selle ülevaate eesmärgiks ongi heita pilk tagasi ja meenutada, millised omaaegsed otsused (ja otsustamatused) kujundasid VK selliseks, nagu see üheksanda-kümenda osana meieni jõuab. Et lõpuks arutleda ka „Vana Kandle” tuleviku üle.

¹ Lüganuse regilaulud. Vana Kannel IX. Koostajad Ruth Mirov, Edna Tuvi; toimetajad Ruth Mirov, Maris Kuperjanov. (Monumenta Estoniae antiquae I.) Tartu: EKM Teaduskirjastus, 2009. 952 lk; Paide ja Anna regilaulud. Vana Kannel X. Koostajad Ottillie Kõiva, Janika Oras; toimetaja Janika Oras. (Monumenta Estoniae antiquae I.) Tartu: EKM Teaduskirjastus, 2012.

„Vana Kandle” lugu

Jakob Hurda tööst eesti rahvaluule kogumisel ja väljaandmisel on kirjutatud küllaldaselt ülevaateid (nt Tedre 1986), mistõttu on paslik üle korrata vaid tema „Vana Kandle” väljaandmise põhimõtet: tegemist on rahva suust kogutud ja rahvale n-ö tagasi antavate regilauludega, mille väljaandmisprintsii on teaduslik (kõik tekstid esitatakse muutmata kujul ja murdekeeles). Need põhimõtted on jäänud siiani kestma. Hurt jõudis aastail 1875–1886 välja anda vaid kaks esimest köidet. VK I sisaldas Põlva kihelkonna ja VK II Kolga-Jaani kihelkonna laule. Järgnevalt, soome folkloristide ja Soome Kirjanduse Seltsi toel ning eeskujul, andis Hurt välja „Setukeste laulude” kolm köidet (1904–1907).²

Eesti Vabariigi päevil oli päevakorral uuesti ka regilaulude väljaandmine. Taas soome kolleegide toel, ja seetõttu ka eeskujul, anti välja kaks köidet sarjast „Eesti rahvalaulud”, mis sisaldasid vaid 18 laulutüübi teisendeid. Äärmiselt koolkonnaspetsiifiline väljaanne ei leidnud küllaldaselt huvilisi ja katkestati seetõttu (Põldmäe 1936; Protokoll 1932). Noortel folkloristidel seevastu oli tahe jätkata regilaulude väljaandmist Hurda eeskujul (teaduslik väljaanne kihelkondlikul printsiiбил). Esitati ka kava, mille kohaselt hoogtöö korras väljaantavad regilaulud avaldataks seeriate kaupa mõnekümne aasta jooksul (Põldmäe 1936). Hoogne töö kandis vilja kahe Herbert Tampere koostatud

² „Setukeste laulud” ilmusid SKS Toimetusis 104. osana ning olid esimesed Monumenta Estoniae antiquae (pars I. Estonum Carmina Popularia) seerias ilmunud. Hurda eeskujuks olid samal ajal koostatavad „Suomen Kansan Vanhat Runot” (SKVR), mille 34 köites anti aastatel 1908–1948 laululaade kaupa välja pea kõik soome runolaulud (vt Kalkun 2011, ptk 2).

köitena: 1938 ilmus VK III Kuusalu lauludega, 1941 VK IV Karksi lauludega – mõlemast küll vaid esimene osa.³

Pärast Teist maailmasõda jätkus VK ettevalmistustöö regilaulude kopeerimise nime all, kuid teaduspoliitiliste valikute tõttu (eelistati tänapäeva poliitilist folkloori) katkes see 1949. aastal (Tampere 1965: 103). VK temaatika elustus 1954. aastal, kui Stalini surma järel muutus ka teaduspoliitika: folkloristika pöördus tagasi klassikaliste folkloorižanride juurde. 1954 tegi Eesti Riiklik Kirjastus Kirjandusmuuseumile (KM) ettepaneku teaduslike rahvaluuleväljaannete koostamiseks. Siinkohal on oluline meenutada, et tol ajal eksisteerinud kolme rahvaluulega tegelenud asutuse ülesanded olid jaotatud: Keele ja Kirjanduse Instituudi (KKI) rahvaluule sektori ja TRÜ kirjanduse ja rahvaluule kateedri ülesandeks oli rahvaluule teaduslik uurimine, Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonna (KM RO) ülesandeks oli materjalide uurijatele kättesaadavaks tegemine (korraldamine ja kopeerimine) ning allikapublikatsioonide koostamine (vt KKI, TRÜ kirjanduse ja rahvaluule kateedri ja KM rahvaluulealase koordineerimisnõupidamise protokoll 6. IV 1955 – EKM arhiiv, n 1, s 196). KM RO Tamperega eesotsas kutsus kokku „arutluskoosoleku eesti rahvalaulude väljaandmise põhimõtete kohta”. 27. IV 1955 Tartu ülikooli peahoones toimunud üritusel osalesid paljud folkloristid, kirjandusteadlased, ajaloolased jt asjast huvitatud. Ühiselt tõdeti rahvalaulude väljaandmise hädavajalikkust ja asutustevahelise koostöö möödapääsmatust. Otsustati jätkata läbirääkimisi ja kutsuda kokku väljaande kolleegium.⁴ VK kolleegium, koosseisus Her-

bert Tampere, Eduard Laugaste, Udo Kolk, Eduard Ertis ja Ülo Tedre,⁵ alustas optimistlikult ja asus põhiküsimuste läbiarutamise juurde. Otsustati jätkata regilaulude väljaannet „Vana Kandle” nime all ja väljakujunenud moel, järgides topograafilist (kihelkondlikku) printsiipi. Väljaanne pidi tulema akadeemiline, sisaldades nii kõikide vastavast kihelkonnast kogutud laulude tekstid, meloodiad kui ka esitustavad. Esialgne veendumus, et laulud peavad köiteti olema liigitatud laulikute kaupa, asendus siiski temaatilis-funktsionaalse liigitusega.⁶ Otsustati ka avaldamise järjekord, jätkates seeriate kaupa väljaandmise põhimõtet: VK köited peavad valmima nii, et esindatud oleks erinevate regilaulupiirkondade laulud (nt Mulgi, Virumaa, saared jne), igast esimesena piirkonna esinduslikem. Jagati tööregioonid: esialgselt pidi KM RO tegelema saarte regilauludega (ette oli valmistatud Muhu materjale), KKI osaks jäi Ida-Virumaa,⁷ TRÜ hooleks Haljala ja mulgi kihelkonnad. Esitati optimistlik ajakava: esimese viisaastaku jooksul Kandle kolleegiumi materjale. VK kolleegiumi koosolekute ei ole nimestikku, mistõttu ei ole kindel, et seerias leiduvad kõikide koosolekute protokollid.

⁵ Eesti rahvaluule teadusliku väljaande kolleegiumi koosseis kinnitati ENSV TA Fr. R. Kreutzwaldi nimelise Kirjandusmuuseumi teadusnõukogu koosolekul 31. III 1956 ning ENSV TA Presiidiumi koosolekul 12. XII 1956 (EFAM, Vana Kandle kolleegiumi materjale).

⁶ Regilaulude laulikute kaupa järjestamist vt Ingrid Rütli koostatud väljaannetest „Ühte käivad meie hääled. Eesti rahvalaule Väike-Maarja kihelkonnast” (Tallinn, 1997) ja „Ühte käivad meie hääled II. Eesti rahvalaule Kadriina ja Rakvere kihelkonnast” (Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, 2001) ning Taive Särje koostatud väljaandest „Karksi vanad rahvalaulud viisidega” I (Ars musicae popularis 18. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseumi Teaduskirjastus, 2008.)

⁷ KKI folkloristid küll osalesid (esialgu vaid teoreetiliselt) arutlustel ja nõupidamistel, kuid ei võtnud VK-d tööplaanidesse (Vana Kandle... 1972).

³ VK III osa ilmus juba „Monumenta Estoniae antiquae” seerias.

⁴ Arutluskoosoleku protokoll ning VK kolleegiumi asutamise ja koosolekute protokollid asuvad ERA folkloristika ajaloo materjalide arhiivis seerias EFAM, Vana

loodeti koostada kaks köidet, sh sissejuhatav köide, ülejäänud köited (u 35) kolme-neljakümne aasta jooksul. Tegeleti küsimustega, milliseid laululiike VK-sse üldse võtta, ka laulude liigitamise probleemidega. Otsustati, et kuigi väljaanne tuleb teaduslik, ei tohi see olla mõeldud kitsale lugejaskonnale, vaid laiale huviliste ringile (Põldmäe 1958; Laugaste 1974b).

VK kolleegiumi töö ei edenenu siiski nii kiiresti, kui plaaniti. Algatati igakevadised rahvaluule konverentsid, mis algselt olid mõeldud VK koostamise problemaatika kajastamiseks, kujunesid aga hiljem laiemalt eesti folkloristika oluliseks foorumiks (vt nt Kõiva 1961; Rahvaluulealastest... 1965). 1960. aastail kujunes VK kolleegium sisuliselt konverentside korraldamise toimkonnaks.⁸ VK koostamine aga takerdus, sest noored folkloristid olid KM-st eemal hõivatud aspirantuuri ja väitekirjadega.⁹ KM RO-s alustati lisaks regilaulude kopeerimistöödele Tampere juhtimisel ka frontaalset kogumistööd, mis oli sisuliselt „päasteaktsioon”: viimaste regilauluoskajate helisalvestamine ja laulikute kohta materjali hankimine.¹⁰ Nii koguti aastail 1956–1962 laule Saaremaalt mitmest kihelkonnast, 1960–1963 Mulgimaalt, ja muidugi Kihnust (1948–1959) (vt Tampere 1961; Tamm 2002: 228–

⁸ Nii näiteks 29. III 1962 toimunud koosoleku protokoll oli „Vana Kandle” toimetuskolleegiumist moodustatud rahvaluulealase konverentsi korraldava toimkonna koosoleku kohta”.

⁹ Herbert Tampere töödeb 8. II 1966 toimunud koosolekul: „vahepeal oli kollektiiv lagunenud, nüüd on O. Kõiva tagasi ja loodetavasti varsti ka I. Rüütel.” Ottilie Kõiva oli aspirantuuris oktoobrist 1961 kuni oktoobrini 1963, kandidaadiväitekirja kaitses 1965, Ingrid Rüütel oli aspirantuuris 1963–1967, kandidaadiväitekirja kaitses 1970.

¹⁰ Täiendava andmete ja regilaulude kogumise vajalikkusele juhib Tampere tähelepanu juba 1955. aasta arutluskoosoleku ettekandes (EFAM, kolleegiumi materjale, vt ka Tampere 1960: 514).

239). See oli hädavajalik töö, mis paraku pikendas omasoodu käsikirjade ettevalmistustöid.

Nii läkski, et 1970. aastate alguseks ei olnud suurejoonelised plaanid teostunud. 1971. aastal, VK sajanda ilmumisaasta lähenedes Eduard Laugaste artikliga algatatud ja läbi terve aasta käigu toimunud diskussioon Keele ja Kirjanduse veergudel kloppis VK teema jälle tolmust puhtaks ning lasi tunded paisu tagant valla.¹¹ Erinevate erialade autorid – folkloristid, lingvistid, ajaloolased, kirjandusteadlased jt – kinnitasid vajadust regilaulude teadusliku publikatsiooni järele ja kutsusid üles kiiresti ettevalmistustöid lõpetama. Emotsionaalsete hüüatuste ja rahvusromantiliste kujundite ning paraku ka institutsionaalsete ja siksustevahealiste näaklemiste vahelt kumavad siiski ka tegelikud põhjused: hoogetöö jäi toppama, sest puudusid rahalised vahendid ja tööjõud nii suure töö teostamiseks. Ei teostunud Eduard Laugaste ettepanek luua KKI juurde Vana Kandle sektor (Laugaste 1971),¹² kõik ettevalmistustöödega seotud isikud pidid seda tegema oma põhitöö ja muude kohustuste kõrvalt, vaid üks teadusliku sekretäri koht kuulus VK kolleegiumi alluvusse KM juures, sedagi mitte (järje)pidevalt. Võib-olla ei adutud töö tegelikku mastaapi (laulutekstide kopeerimine, tüpologiseerimine), võib-olla valguti liiga laiali (VK lisad, frontaalsed kogumistööd), võib-olla takerduti liialt piasiasjadesse (Rummo 1971), kuid selge on, et ilma küllaldase tööjõuta ei saanudki VK köited valmida.

¹¹ 1971. aasta jooksul ilmus Keele ja Kirjanduse rubriigis „Väiteid ja vastuväiteid” „Vana Kandle” mõttevahetuses 13 arvamust 11 autorilt. Mõttevahetuse kokkuvõte ilmus toimetuse seisukohavõtuna 1972. a veebruarinumbri (Vana Kandle... 1972).

¹² Ettepanek oli tegelikult juba varasem, esitatud nt Kirjandusmuuseumi direktiooni ja rahvaluule osakonna ühisel koosolekul 1. aprillil 1961 (EFAM, Vana Kandle kolleegiumi materjale).

Igatahes, diskussioon äratas VK vastu uuesti avalikku ning teaduspoliitilist huvi. Selle tulemusena kutsuti 1972. aastal taas kokku VK kolleegium,¹³ mille tegevusest anti aru ka Keele ja Kirjanduse veergudel (Rüütel 1972, 1973a, 1973b; Laugaste 1974a, 1975). Neist aruannetest ja koosolekute protokollidest ilmneb, et arutati üldküsimuste üle, nagu köidete ilmumise järjekord ja tegijad asutuseti (Vana Kandle... 1974), vaieldi tuliselt ka konkreetsemate küsimuste üle, nagu laulude valik ja järjekord, tüübinimed, redigeerimisküsimused, numereerimisküsimused jne; siiski jõuti ka valminud käsikirjaosade arutamiseni. VK käsikirjade valmimisega lõpetaski VK kolleegium tegevuse ning 1977 alustas tööd VK peatoimetuse (Niit 1979).

Uuest hoost ning avalikust huvist ja survestki hoolimata läks „Vana Kandle” köidete ilmumiseni veel tükk aega. Herbert Tampere surm 1975. aastal katkestas töö Mustjala köitega, seda jätkasid Erna Tampere ja Otilie Kõiva. Kuid käsikirja valmimise ajamahukusele lisaks võttis palju aega ka käsikirja raamatuks saamine. KM väljaannete perspektiivplaanis (1976–1980) oli VK Mustjala käsikirja valmimisaastaks märgitud 1976 (EKM arhiiv, n 1, s 636). Mustjala VK käsikirja arutlusest on VK kolleegiumi protokollid kuupäevadega 27. XII 1974 ja 3. IV 1975, koosolekul 23. XII 1977 otsustati käsikiri saata KM teadusnõukokku (EFAM, Vana Kandle kolleegiumi materjale). KM Nõukogu arutas käsikirja 28. XII 1977, kiitis selle heaks ja otsustas võimali-

¹³ Eesti NSV TA Ühiskonnateaduste Osakonna Büroo koosolekul 14. II 1972 moodustati KM juurde asutustevaheline VK toimetuskolleegium koosseisus E. Laugaste (esimees), O. Kõiva ja Ü. Tedre (aseesimehed), I. Rüütel (sekretär), H. Kokamägi, U. Kolk, H. Tampere ja A. Garšnek (Tedre 1972). Büroo otsusega 19. XII 1973 kinnitati VK peatoimetajaks Eduard Laugaste (Laugaste 1974b).

kult kiiresti VK peatoimetusse anda (EKM arhiiv, n 1, s 633, lk 51–52). Ometigi jõudis käsikiri peatoimetuses arutlusele alles 1979. aasta juunis ja anti kirjastusele üle juulis – pärast Heldur Niidu kriitilist artiklit Keeles ja Kirjanduses (Niit 1979). Trükist ilmus „Vana Kandle” V, Mustjala köide alles 1985. aastal, sada kümme aastat pärast esimese VK vihiku ilmumist, kolmkümmend aastat pärast VK arutluskoosolekut, kümme aastat pärast koostaja Herbert Tampere surma.

Järgmised osad ilmusid: VK VI Haljala (I ja II, 1989), VK VII Kihnu (I ja II, 1997 ja 2003), VK VIII Jõhvi ja Iisaku (1999).

Kaks kannelt

Nüüdseks oleme jõudnud ära oodata „Vana Kandle” IX ja X osa.

Lüganuse VK esindab seeriatena ilmumise põhimõtete järgi juba teistkolmandat ringi, olles Haljala ning Jõhvi-Iisaku järel kolmas Virumaa regilaulude kogumik.¹⁴ Lüganust ei mainita esialgsetes VK ilmumiskavades. Nii näiteks on Jõhvi VK „esimese ringi” plaanides veel 1974. aastal ilmunud VK kolleegiumi aruannetes (Vana Kandle... 1974), kuid Lüganuse ilmub esimest korda ilmumisplaanidesse alles 1979. aastal (Vana Kandle... 1979). Lüganuse kuulub koos Jõhvi, Iisaku ja Vaivara kihelkonnaga Alutaguse (ehk Ida-Virumaa) piirkonda, mis oli KKI plaanides mõeldud üheskoos avaldamiseks (Tedre 1999: 6). VK ilmumise kava topograafilisel kaardil on Alutaguse VK köidete järjekorranumbriteks plaanitud X–XI. Kahjuks Lüganuse VK sissejuhatused ei valgusta kogumiku saamislugu. Mõningat teavet selle kohta on Jõhvi ja

¹⁴ Ka „Ühte käivad meie hääled” kaks raamatut (vt allmärkus 6) sisaldavad Virumaa kihelkondade regilaule, kuid ainult viisidega laule ja on mõeldud n-ö praktiliseks kasutamiseks koolides ja taidluskollektiivides.

Iisaku kõite saatesõnas. Lüganuse VK on koostaja R. Mirovi esimene VK kõide ja lähtub paljuski „suure sõsara” Jõhvi ja Iisaku kõite eeskujust – millele ka korduvalt viidatakse.

Paide ja Anna VK on koostaja Ottilie Kõivale juba teine, Kihnu kahekõitelise mammutteose järel. VK X osa saamis-lugu on eessõnas kirjeldatud: piirkonna kõige esinduslikuma, Peetri kihelkonna regilaulude väljaande koostamisest loobus Ottilie Kõiva isiklikel põhjustel („kolkapatriotism”) Paide ja Anna laulude kasuks. VK kõide on eelnevatega võrreles õbluke – on ju laulud pärit väikekihelkondadest, nagu autorgi kirjutab. Tundub, et Järvamaa laulude väljaandmist ei peetud VK kolleegiumis esmatahtsaks – VK ilmumise kava kaardil on Järvamaa laulude kõidete järjekorranumbriteks pandud 21–24.¹⁵

Kuigi R. Mirov ütleb Lüganuse VK eessõnas kahetsedes, et VK koostajail pole olnud enam VK kolleegiumi (ega peatoimetuse) tuge, tulevad mõlemas kogumikus esile kunagised VK kolleegiumi otsused ning koolkondadeks jagunemine. Peatun järgnevalt kolmel VK olulisel osisel: laulude valikul, laulude järjekorral ja lisadel. Minu eesmärk pole hinnata koostajate otsuseid ega osutada võimalikele vigadele, vaid juhtida tähelepanu sellele, mida tulevaste VK koostajad võiksid veel läbi arutada.

Esimeseks otsuseks kogumiku koostamisel on materjali valik. Herbert Tampere on mitmel korral rõhutanud, et VK peab väljendama kogu regilaulu elulugu, sisaldades kõiki regilaululiike ning erinevaid arengujärke (nt Tampe-

¹⁵ Regilaulude väljaandmise järjekord tulenes arvatavasti peale laulupiirkonna „tuntuse” ka juba kogutud laulude hulgast. Eesti regilaulude andmebaasis, kus on kõik Hurda ja EÜS-i kogude regilaulud – s.o väärtuslikem osa eesti regilauludest –, on Annast pärit laule 19 ja Paidest 337, Peetrist seevastu 919. Võrdluseks: Lüganusel 620, Iisakust 191 ja Jõhvist 1585.

re 1960: 515). Nii võib näiteks loodushäälendite avaldamine tekitada küsimusi, kuid VK kolleegiumis otsustati regivärsivormiliste loodushäälendite kaasamine 1962. aastal.¹⁶

Problemaatiline on olnud ka lastelaulude avaldamine ja valik. Tänu Walter Andersoni lastelaulude kogumise aktsioonile on ERA kogudes rikkalik ülevaade 1920.–1930. aastate lastelaulutraditsioonist. Sõltuvalt kooliõpetajate aktiivsusest on kogutud laulude hulk paikkonniti erinev, mistõttu mõne kihelkonna laulupärandid võib olla omapäraselt kaldus koostisega. Lüganuse VK-s avaldatud lauludest moodustavad lastelaulud ligikaudu 13 %, Paide-Anna lauludest aga pea 30 %.¹⁷ Lastelaulude repertuaari lähemalt võrreldes kerkiavad esile nn supertüübid, kus variante on silmatorkavalt palju. Hällilaulude valik on mõlemas kogumikus üsna sarnane – laulutüübid enamikus kattuvad, variante on ühest üheksani. Mängituslaulude osas hakkavadki esinema anomaalselt suured tüübid: „Koer läheb karja” (Pai-Ann 26, Lüg 11), „Tee kakku!” (Pai-Ann 13, Lüg 15), „Tii-tii tihane!” (Pai-Ann 24, Lüg 17); ahellauludest „Liiri-lõõri löoke!” (Pai-Ann 9, Lüg 12), „Mina leidsin ölekõrre” (Pai-Ann 12, Lüg 1). Mitmesugustest lauludest koosnev alapeatükk „Muud lastelaulud”, mis Lüganuse VK-s sisaldab vaid viis tüüpi, koosneb Paide-Anna VK-s 13 laulutüübist, millest kerkib esile „Lenda, lepatriinu!” 25 variandiga ja šokeerib „Kell üks” 62 variandiga. Andersoni kogud on andnud enamiku variante ka

¹⁶ EFAM, Vana Kandle kolleegiumi materjale, koosoleku protokoll 3. II 1962. Otsust võis mõjutada ka ühe kolleegiumiliikme, Eduard Laugaste pikaajaline huvi loodushäälendite vastu.

¹⁷ VK IX kõite 1320 laulust on Andersoni kogudest pärit 175 (Mirov 2009: 78), VK X 1018 laulust ligi 300 (Kõiva 2012: 60). Et lastelaulud on enamasti lühikesed, moodustab kõite mahust (lehekülgede järgi) lastelaulu osa Lüganuse VK-s kolmeteistkümnendiku ja Paide-Anna VK-s viiendiku.

loodushäälendite ja nõiasõnade super-tüüpidele: „Midli-madli” (Pai-Ann 22, Lüg 21), „Kas Tiit teol” (Pai-Ann 16), „Kolmed püksid” (Lüg 21), „Oh mina vaene kus minu naine” (Lüg 23), „Vare-sele valu” (Pai-Ann 41, Lüg 12). Andersoni kogu supertüüpide menu on seda silmatorkavam, et ülejäänud laulutüüpidest on üle kümne esindatud vaid mõned üksikud üle-eestiliselt populaarsed tüübid, näiteks „Tilluke teopoiss ~ mees” (Pai-Ann 1, Lüg 19), „Kättemaks sakstele” (Pai-Ann 5, Lüg 12), „Ema haual” (Pai-Ann 9, Lüg 13) ja muidugi „Mardilaul” (Pai-Ann 9, Lüg 27). Seetõttu peaks tulevaste VK-de koostajad siiski arutlema ka selle üle, kas Andersoni kogu lastelaule peaks endiselt täielikult esitama või teha siiski mingi kokkuvõtlik valik. Eriti, kuna käibetõeks on saanud järeldus, et lapsed kirjutasiid üksteise pealt laule maha (Kõiva 2012: 60).

Järgmine märgiline osa VK koostamisel on laulude liigitus ja järjekord. VK kolleegiumi materjalidest ilmneb, et nii 1950.–1960. kui ka 1970. aastate suurimad ja lepitamatuid vaidlused toimusid just sellel teemal. Algselt oli küsimus arusaamades regilaulude olemusest, kuid tipnes isikutevaheliste vastuoludega. Tulised vaidlused selle üle, kas laulude liigitamisel peab arvestama üksnes teksti (Eduard Laugaste) või ka meloodia, funktsiooni või veel millegagi (Herbert Tampere), ei jõudnudki lõplike otsusteni, nii on iga VK koostaja lahendanud selle küsimuse oma tõekspidamisest lähtuvalt.¹⁸ Viimaste osade puhul on järgitud oma eeskujude ja õpetajate liigitusprintsipi: Lüganuse koostaja järgib Jõhvi-Iisaku VK süsteemi (Ülo Tedre¹⁹), Paide-Anna koostaja Mustjala VK süsteemi (Her-

¹⁸ Liigitusküsimuste olulisus ilmneb ka VK retsensioonides (nt Tedre 1986, 1991).

¹⁹ Väljaandes „Eesti rahvalaulud. Antoloogia” (1967–1974) kasutatud liigitus ja järjekord.

bert Tampere). Teksti ja funktsiooni „võitlus” tuleneb folkloristide erinevast taustast: filoloogilise suuna esindajad peavad tähtsaimaks laulu teksti, etnoloogilise suuna esindajad aga regilaulu „tegelikku elu”: funktsiooni ja konteksti. Kindlasti pole ükski äärmus õige: üksnes laulutekstist lähtumine muudab tekstide lõpliku liigitamise kohati võimatuks regilaulude kui suulise luule eripärade tõttu (tekstiosade esinemine mitmetes laulutüüpides ja -liikides) ja eelkõige ignoreerib tõsiasja, et regilaul ei ole üksnes tekst (vaid ka meloodia ja esitustava). Funktsiooni esikohale seadmine tekitab omakorda probleeme (regilaulu)traditsiooni muutlikkuse tõttu: ühel laulutüübil võib erinevatel aegadel ja erinevates situatsioonides olla erinev funktsioon. Rääkimata sellest, et suure osa laulutekstide funktsioon pole teada. Niisiis tuleb igal tüpoloogial ja liigituse tegijal leida oma tasakaal äärmuste vahel. Seadmata kahtluse alla ühegi koostaja otsustuste õigsust, tundub kasutajana vaid pisut kummastav ja inimese eluringi eirav, kui pulmalaulud on paigutatud enne kosja(teemalisi)laule (VK X).

„Vana Kannel” on olnud algusest peale „tihe” väljaanne: laulutekstid on avaldatud koos lisade, kommentaaride ja registritega. Teksti „tihendamise” põhjuseks on see, et VK ei ole kunagi olnud üksnes laulutekstide kogumik. Juba väljaandmise põhimõte – ühe (*resp.* kahe) kihelkonna täielik lauluvara – loob eeldused kohalikkude identiteeti toetavaks/kajastavaks väljaandeks. Seetõttu on ka üsna loomulik, et laulutekstidele lisanduvad ülevaated laulikute, kogujate, kihelkonna ajaloo, murdekeeled jne. Sellised lisad kajastavad ka rahvaluuleteaduse arenguid – tähelepanu on nihkunud laulutekstilt ka esitajale jm taustale. Mitmesugused kommentaarid ja registrid loendid kajastavad ka teadusliku väljaande nõudlikkust (ja selle tõusu). Tege-

likult sisaldasid juba Hurda esimeste VK sissejuhatused kogujate ja laulikute tutvustusi, redigeerimisprintsipi tutvustusi, väljaande ja käsikirjade võrdlevat tabelit. Herbert Tampere VK III („Kuusalu vanad rahvalaulud” I) sisaldab pikka ülevaadet kihelkonnast ja asundustest, etnograafiast, rahvaluule kogumisest ja laulikute, lisaks mitmeid klassikaks muutunud fotosid laulikute. VK IV („Karksi vanad rahvalaulud” I) sisaldab vaid vanematest kogudest pärinevaid laule, mistõttu ka ülevaated on lühemad (puudub repertuaari ülevaade ja viisiülevaade). Kuna Tampere koostatud VK köited said eeskujuks VK kolleegiumi otsustele, sisaldavad kõik järgnevad VK köited n-ö kohustuslikke lisasid: laulude ja viiside, laulikute, kogujate, murraku ja kihelkonna ajaloo ülevaateid ning murdesõnade, laulikute, kogujate, kohanimede ja laulutüüpide registreid, küll erinevas mahus ja eri moel.

Nii VK IX Lüganuse kui ka VK X, Paide-Anna lisad hõlmavad köite mahust kolmandiku. Lüganuse köite sissejuhatavates peatükkides on ülevaated Lüganuse murrakust (Mari Must), kihelkonna ajaloo (Margus Matson), rahvaluulekogumisest ning regilauludest (Ruth Mirov), regiviisidest (Edna Tuvi). Paide-Anna sissejuhatatus hõlmab ülevaateid Paide ja Anna kihelkondade ajaloo (Priit Lätti), regilaulude keelest (Helmi Neetar), regilaulude kogumisest ning regilauludest ja laulikute (Ottilie Kõiva), regiviisidest (Janika Oras).

Sissejuhatavates peatükkides on hädavajaliku arutluse teemaks, milline on VK sihtrühm. Väga sümpaatne on Ruth Mirovi ülevaade Lüganuse regilauludest, mis algab lühikese ülevaatega regilaulu olemusest (vanus, tunnused jm). Asjatundjale triviaalsus, kuid tavalugejale kindlasti vajalik selgitus. Sellele vastandub mõnevõrra Helmi Neetari detailne ülevaade Paide-Anna

regilaulude keelest, mis on dialektoloogile ja regilaulukeele spetsialistile väga huvitav lugemine. Kuigi autor deklareerib kohe algul ülevaate (eelkõige) regilaulukeelt puudutavaks ja viitab keskmurret käsitlevatele teostele, oleks mittefiloloogist lugejat silmas pidades olnud kohane lisada lühike tutvustus keskmurde põhijoontest ja ehk ka Paide-Anna murrakute erijoontest. Tavapärasel headusel on ajaloopeatükid, mis on huvitavad ka laiemale lugejaskonnale. Ja taaskord tuleb tunnustada kogumis- ja laulikulugude kirjutajaid nende kannatliku andmekogumise töö eest – see on kindlasti igale koduloouurijale äärmiselt huvitav lugemine.

Lüganuse köite laulutekstide järel olevatest lisadest üllatavaimana mõjuvad need, mis sisaldavad siirdevormilisi rahvalaule ja regivormielemente kasutavat rahvaluulet. Esialgse võõristuse asemel tuleb tunnustada näidete ilmekust ja asjakohasust ning tuletada meelde Tampere nõuet, et VK peab kajastama kogu regilaulu elu, ka hääbumist (Tampere 1960: 515). Tavapärasemad lisad on sõnaseletused, kogujate loend, laulikute loend, laulude üleskirjutuskohtade loend, viisitüüpide loend, tüübinimede võrdlev register (köites esinevas järjekorras), laulutüüpide liigilis-tüpoloogiline register (sisuliselt sama mis sisukord) ning laulutüüpide alfabeetiline register. Registritele järgneb ingliskeelne ülevaade Lüganuse lauludest ning laulude sisukokkuvõtted.

Paide ja Anna laulutekstide järel on laulutüüpide liigilis-tüpoloogiline register, alfabeetiline register, tüübinimede võrdlev register (samuti kogumikus esinevas järjekorras), viisirühmad, laulikute register, kogujate register, sõnaseletused, lühendid ning ingliskeelsed kokkuvõtted. Lisadena on toodud koopiad A. H. Neusi väljaandes „Ehstnische Volkslieder” I–III (1850–1852) avaldatud Paide kihelkonna lauludest

ning Richard Viidebaumi 1929. aasta kogumispäevikust ja kaardist.

Nagu näha on sissejuhatavate osade, lisade ja registrite koosseis üsna väljakujunenud. Sõltuvalt koostaja arusaamadest (ja kindlasti ka materjalist) on erinev järjekord ja kohati sisu.

Mõlemad köited on varustatud kaardi ja pildimaterjaliga, mis on samuti üsna traditsioonilise valikuga: kohati klassikalised-ikoonilised vaated rahvaluulekogudele ja kirikutele, portreed rahvalaulude kogujatest ja laulikute, fotod kogumissituatsioonidest, pärimusega seotud ja kultuuriloolistest kohtadest. Lüganuse pildimaterjal on kohati tehniliselt ebaõnnestunud, eriti teeb nõutuks kaardi arusaadavus ja kvaliteet. Kuid kõige tõsisem puudus tundub siiski see, et VK seerias pole toimunud väikest uuendust digitaalse lisa ehk helikandja näol – kõige loomulikum moodus regilauluga tutvuda oleks ju seda kuulata –, kuigi mõlema VK köite materjali hulgas on ka helisalvestusi.

Lõpetuseks. Kas ja kuidas edasi?

„Vana Kandle” puhul on praegu põhiküsimus: kas monumentaalseid akadeemilisi rahvaluuleväljaandeid on üldse tarvis enam koostada? Kas neil väljaannetel on lugejaid ja kas jätkub koostajaid? Kas kõikide regilaulude väljaandmine on meie kohus, suurus-hullustus (Viires 1991) või relikt?

Hoolimata regilaulu erilisest positsioonist eesti folkloristika ajaloos, pole regilaulude väljaandmine kunagi kuigi edukaks kujunenud. Kui Jakob Hurt VK tegemisega alustas, oli tal selge, kellele ja mis eesmärgil ta neid koostab: anda rahvale tagasi temalt kogutud varandus. Jakob Hurda ideeline töö ei olnud juba siis ühele inimesele jõukohane. Rahvaluule trükkis avaldamist on peetud ka üheks parimaks võimaluseks selle säilitamiseks. Hurda töö jätkajatel

on oma tegevust tulnud õigustada. Muidugi, lisaks materjali väärtustamise vajadusele on vaja väärtustada ka kallihinnalist tööaega ja trükikulusid. Väidetavalt jäi Hurdal VK väljaandmine katki just suurte trükikulude tõttu. Rahalised probleemid ja koolkondlikud eelistused tabasid regilaulude väljaandjaid ka iseseisvas Eestis. Pärast Teist maailmasõda, Nõukogude perioodil, kui tekkis soodne võimalus monumentaalsete väljaannete tegemiseks, ei leitud küllaldaselt tööjõudu, et regilaulude väljaandmiseks ette valmistada. Ja mis kõige tähtsam, ei leitud endis küllaldaselt tahet, et ühise ülesande nimel vajalike kompromissideni jõuda. Teadusliku täpsuse ja sarja ühtsuse saavutamise ettekäändel jäid kokkulepped sõlmimata ja köidete valmimine venis aastakümneid. Tulemuseks olid ikkagi erisugused kogumikud, mis väljendasid oma koostajate põhimõtteid.

Tänapäeval on suur osa regilauludest mitmesugusel moel digitaliseeritud. Nii näiteks sisaldab eesti regilaulude andmebaas (vt nt <http://www.folklore.ee/regilaul>) praeguseks kõiki Hurda ja EÜS-i kogude regilaulu (u 61 000 teksti). Andmebaasid on ideaalsed regilaulude (teaduslikuks) uurimiseks, võimaldades esitada mitmesuguseid päringuid. Kuid kas see on sobiv vorm ka regilauluga populaarsel moel tutvumiseks?

„Vana Kannel” oma kolmekümne-aastatel kujunenud kujul on omalaadne vorm, kohalikku identiteeti toetav trükis, mis ühendab poetilise pärimuskultuuri, seda kandva (tänapäeval küll päriva) inimese ja paikkonna. Tänapäeval on oluline küsimus, kas on küllaldaselt neid inimesi, keda see seos – konkreetne kihelkond ja sealne regilaul – huvitab. Siiski tundub mulle, et ehk ei ole VK raamatu kujul avaldamise mõte mitte vale. Nõukogude ajal arvati, et selline trükis peaks olema igas kolhoosis, tänapäeval võiks ta olla

igas koolis ja raamatukogus. Poeetiline pärimuskultuur, regilaul eestikeelse luule kõrgtasemenä, väärrib kindlasti tähelepanu ja avaldamist. Huvi pärimus(liku) kultuuri vastu on suur, ka regilaul ei ole tavakuulajaile võõras – kas või mitmesuguste töötluste kaudu. Iga rahvamuusikahuviline oleks kindlasti tänulik, kui ka tänapäevane regilaulumaaailm – regilaulu(töötluste) lauljate repertuaar – avarduks klassikaks muutunud regilaulikust ja plaadiantoloogiatest laiemaks. Vähem oluline ei ole ka VK kodulooline tähtsus. Maaelanikkonna vähenemisele vastukaaluks on aktiveerunud kohalik elu (külasesid jms) ja seoses sellega ka huvi kohaliku traditsiooni vastu. Äärmiselt populaarne on suguvõsaurimine, mis paneb ka paadunuima linnainimese pöörama pilku oma päritolukihelkonna poole. Seetõttu võiks VK-l lugejaid olla.

Siia võiks lisada vahemärkusena ühe rahvajutulaadse juhtumi. Sel talvel ilmunud Paide-Anna VK ilmumise puhul antud raadiointervjuus lubas ERA juhataja Risto Järv, et plaani kohaselt valmib järgmine, VK Kodavere köide 2013. aastal. Järgmisel päeval helistasid kodaverelased meie tuntuimale Kodavere uurijale Mall Hiimäele ja uurisid, kas uut raamatut juba osta saab.

Teatav ühisosa on „Vanal Kandlel” ka maakondlike koguteoste sarjaga, milles on näiteks ilmunud Järvamaa kolm köidet (Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2007–2009), teises köites käsitletakse ka pärimuskultuuri. Siiski, VK on pühendatud regilaulule, ka murdeülevaade on rohkem või vähem laulu-keeleskeskne.

Võib-olla olekski esmajärjekorras vaja mõelda sihtrühma muutumisele. Kui regilaulude teaduslik uurimine vaevalt paberväljaandeid kasutama jääb ja pöördub elektrooniliste andmebaaside poole, kas raamatukujuline VK peaks ehk muutuma populaarsemaks? Kas regilaulude akadeemiline väljaanne – teaduslikult editeeritud ja kommenteeritud täielik tekstiväljaanne koos spetsiifiliste lisadega – peaks ilmuma raamatu, internetilehe või mõnel muul digitaalsel kujul, see on küsimus, mis puudutab raamatu saatust üldisemalt ja pole käesoleva ülevaate teema.

Teadusliku monumentaalväljaande koostamine pole eesti teaduspoliitikas kuigi soositud tegevus, saati siis populariseeriva väljaandega tegelemine. Viimaste VK köidete sisekaanelt loetud toetavate asutuste ja programmide pikk loend vihjab sellele, et pikaajalist koostamistööd peab rahastama väga erinevatest allikatest. Riiklikust programmist „Eesti keel ja kultuurimälu” finantseeritava projekti „Eesti regilaulude avaldamine” (2009–2013) lõpuks peaks lisaks Paide-Anna köitele valmima ka Kodavere ja Kullamaa VK käsikirjad. Mõlema koostamist alustati juba 1990. aastate alguses. Kunagi alustatud Karula ja mõne muugi kihelkonna VK käsikirjad on tegijate ja motivatsiooni puudusel seisma jäänud.

Viimased ilmunud VK osad on koostatud oma päevatöö ja elutöö lisana. Sellest ka „Vanade Kannelde” hõbedane kõla ja kulla hind.

LIINA SAARLO

Käsikirjad

- EFAM = Eesti folkloristika ajaloo materjalid Eesti Rahvaluule Arhiivis.
EKM arhiiv = Eesti Kirjandusmuuseumi arhiiv.

Kirjandus

- Kalkun, Andreas 2011. Seto laul eesti folkloristika ajaloos. Lisandusi representatsiooniloole. (Dissertationes folkloristicae Universitatis Tartuensis 18.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kõiva, Ottilie 1961. Rahvaluule-alastest teaduslikest konverentsidest. Rahvapärismuste koguja 1. Tartu, lk 85–86.
- Kõiva, Ottilie 2012. Paide ja Anna regilaulud. Vana Kannel. (Monumenta Estoniae antiquae I. Carmina popularia X.) Koostajad Ottilie Kõiva, Janika Oras. Tartu: EKM Teaduskirjastus.
- Lugaste, Eduard 1971. Mõni sõna „Vana kandle” väljaandmise probleemistikust. – Keel ja Kirjandus, nr 4, lk 201–204.
- Lugaste, Eduard 1974a. „Vana kandle” kolleegiumis. – Keel ja Kirjandus, nr 4, lk 255–256.
- Lugaste, Eduard 1974b. Mõningaid „Vana kandle” väljaandmise põhiküsimusi. – Keel ja Kirjandus, nr 9, lk 521–525.
- Lugaste, Eduard 1975. „Vana kandle” kolleegiumis. – Keel ja Kirjandus nr 6, lk 384.
- Mirov, Ruth 2009. Lüganuse regilaulud. Vana Kannel. (Monumenta Estoniae antiquae I. Carmina popularia IX.) Koostajad Ruth Mirov, Edna Tuvi; toimetajad Ruth Mirov, Maris Kuperjanov. Tartu: EKM Teaduskirjastus.
- Niit, Heldur 1979. Ikka ja ikka „Vana kannel”. – Keel ja Kirjandus, nr 7, lk 431–433.
- Protokoll 1932 = Protokoll „Eesti Rahvalaulude” edaspidise väljaandmise nõupidamisest Eesti Kirjanduse Seltsis 23. aprillil 1932. a. – Eesti Kirjandus, nr 11, lk 559–563.
- Põldmäe, Rudolf 1936. Ettepanekuid eesti rahvalaulude väljaandmiseks. – Looming, nr 9, lk 1061–1064.
- Põldmäe, Rudolf 1958. Eesti rahvalaulude suurväljaandest. – Keel ja Kirjandus, nr 10, lk 638–640.
- Rahvaluulealastest... 1965 = Rahvaluulealastest teaduslikest konverentsidest. – Rahvapärismuste koguja 4. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nim Kirjandusmuuseum, lk 100–101.
- Roll, Tiiu 1989. J. Hurt ja rahvalaulude teaduslik väljaanne „Vana Kannel”. Teooria ja tegelikkus. – Jakob Hurda teened rahvaluuleteaduse arendamisel. (Töid eesti filoloogia alalt. Tartu Riikliku Ülikooli Toimetised 848.) Tartu: Tartu Riiklik Ülikool, lk 48–59.
- Rummo, Paul 1971. Kuhu jääb *Monumenta Estoniae antiquae*? – Keel ja Kirjandus, nr 4, lk 205–206.
- Rütel, Ingrid 1972. „Vana kandle” uus kolleegium alustas tööd. – Keel ja Kirjandus, nr 8, lk 512.
- Rütel, Ingrid 1973a. „Vana kandle” kolleegiumis. – Keel ja Kirjandus, nr 5, lk 319–320.
- Rütel, Ingrid 1973b. „Vana kandle” kolleegiumis. – Keel ja Kirjandus, nr 8, lk 512.
- Tamm, Kadri 2002. Statistiline ülevaade kogumisvõistlustest ja folkloristide välitöödest. – Kogumisest uurimiseni. Artikleid Eesti Rahvaluule Arhiivi 75. aastapäevaks. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum, lk 220–239.
- Tampere, Herbert 1958. Jakob Hurda rahvaluule väljaandmistööst ja selle printsiipidest. – Paar sammukest eesti kirjanduse ja rahvaluule uurimise teed. Uurimusi ja materjale 1. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus, lk 131–170.
- Tampere, Herbert 1960. „Vana kandle” koostamise põhimõtetest. – Keel ja Kirjandus, nr 9, lk 513–527.
- Tampere, Herbert 1961. Rahvaluulealastest ekspeditsioonidest. – Paar sammukest eesti kirjanduse ja rahvaluule uurimise teed. Uurimusi ja materjale 2. Tartu: Eesti NSV Teadus-

- te Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nim Kirjandusmuuseum, lk 441–446.
- Tampere, Herbert 1965. „Vana Kandle” ettevalmistamisest Kirjandusmuuseumis. H. Tampere aruanne rahvaluulealasel konverentsil Tartus 11. V 1963. – Rahvapärimeste koguja 4. Tartu: Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nim Kirjandusmuuseum, lk 102–106.
- Tedre, Ülo 1972. „Vana kandle” töö taasalustamiseks. [Koosolek: 14. II 1972, Tallinn.] – Keel ja Kirjandus, nr 4, lk 254.
- Tedre, Ülo 1986. Kolmas alustus. – Keel ja Kirjandus, nr 6, lk 372–376.
- Tedre, Ülo 1991. *Monumentum* küll, aga kas *aere perennius*? – Keel ja Kirjandus, nr 6, lk 373–379.
- Tedre, Ülo 1999. Jõhvi ja Iisaku regi-
laulud. Vana Kannel. (Monumenta Estoniae antiquae I. Carmina popularia VIII.) Koostajad Hilja Kokamägi, Ülo Tedre, Edna Tuvi; toimetaja Ülo Tedre. Tartu: Eesti Keele Instituut, Eesti Kirjandusmuuseum.
- Vana Kandle... 1972 = „Vana kandle” suurväljaanne peab jätkuma! (Mõttevahetuse kokkuvõtteks). – Keel ja Kirjandus, nr 2, lk 106–108.
- Vana Kandle... 1974 = „Vana kandle” aja-
graafik. – Keel ja Kirjandus, nr 6, lk 382–383.
- Vana Kandle... 1979 = „Vana kandle” V
köite käsikiri jõudis kirjastusse. – Keel ja Kirjandus, nr 8, lk 501.
- Viires, Ants 1991. Probleeme jätkub. (Eesti folkloristika täna ja homme.) – Keel ja Kirjandus, nr 2, lk 65–69.

Two Silvery Strings from the Past Sounding Again

Keywords: Estonian runo songs, folk-song publication, history of folkloristics, *Vana Kannel*

From 1875–1886, Jakob Hurt, who was the initiator of the first major campaign of collecting Estonian folklore, managed to publish only the first two volumes of the *Vana Kannel* („The Old Kannel”) series (songs of Põlva and Kolga-Jaani). Hurt’s next publication was *Setukeste laulud* („The Songs of the Seto People”) (I–III, 1904–1907). Hurt’s scientific principle has remained basic for the later publishers of Estonian folk songs. Herbert Tampere brought out „The Songs of Kuusalu” (1935) and „The Songs of Karksi” (1941). In the 1960s and 1970s the publication of the series ceased to be an effort of lone enthusiasts, becoming topical for the cultural public sphere at large. Joint efforts were undertaken to solve the relevant theoretical and practical problems. Nevertheless, for different reasons the publica-

tion of Estonian runo songs was delayed for decades. The fifth volume (Mustjala) was issued in 1985, followed by the songs of Haljala (1989), Kihnu (1997 and 2003), Jõhvi and Iisaku (1999), Lüganuse (2009), and now Paide and Anna (2012).

Research policy has never really favoured monumental text publications. Once again we have to decide what next. Electronic databases of folklore have deprived *Vana Kannel* of its major function as a research source. *Vana Kannel* has remained a publication that supports local identity by integrating traditional culture, the person carrying the tradition, and the locality. What matters is the number of people interested. Maybe *Vana Kannel* had better prospects if it were designed for a slightly different audience?

Liina Saarlo (b. 1974), PhD, Estonian Literary Museum, Estonian Folklore Archives, researcher, liina@folklore.ee